

УДК 130.2 (051)

ЖУРНАЛ ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ РАНЬОГО МОДЕРНУ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Іващенко О.В., канд. філос. наук, доцент кафедри філософії ХНПУ імені
Г.С.Сковороди

Статтю присвячено дослідженню ролі журналу у культурі раннього модерну. Особлива увага приділяється визначенню евристичних можливостей й творчого потенціалу періодичних видань у репрезентації комунікативного, соціокультурного та політичного простору на Слобожанщині. Доводиться, що в добу раннього модерну через періодику розсувається вузький простір аристократичного салону, сприяючи появі масового споживача.

Ключові слова: журнал, ранній модерн, періодичні видання, комунікативний простір, Слобожанщина.

Журнальна продукція з самого початку її виникнення відіграла велику роль у самостверженні національної культури Слобожанщини. Адже вона надавала імпульси як для національного відродження, так і для модернізаційного прориву, поєднуючи ці дві стратегії і сприяючи конструктивному діалогу між регіональними культурами, що вказує на доцільність рецепції цього досвіду у сучасних процесах національного культуротворення.

Можна сказати, що з розвитком журнальної справи розпочинається формування нового культурного простору. Перші спроби наукового вивчення історії журналу були зроблені В. Ігнатієнко, С. Радченко, В. Рубаном. Серед праць, присвячених вивченню журналу як феномену та соціокультурного явища, передусім варто згадати дослідження Ю. Легенького, С. Лосєва, З. Партико, Г. Чміль та ін. Попри соціальної, культурної і антропологічної значущості журналів цей феномен ще не був предметом системного філософського аналізу. Відсутня навіть теоретично обґрунтована програма дослідження журналу як феномену модерної культури. Між тим, журнали відіграли важливу роль у становленні культури як раннього так і розвинутого модерну.

Передусім слід сказати, що перші журнальні видання (від французького слова “jornl” - щоденник) з’явилися в Західній Європі в 1615 р. у Відні й

Франкфурті-на-Майні. Ідея літературного журналу належала Теофрасту Реноду, засновнику першої французької газети. Приблизно у 1663 привілей на видання літературного журналу одержав Франсуа Мезере, але не встиг їм скористатися. Це через два роки зробив радник паризького парламенту і вчений Дені де Салло, який випустив перший номер “Jornal des Savants”. Він вважається хронологічно першим серед видань цього типу, який зберіг значення зразка для багатьох журналів Європи (припинився у 1901 р.). Журнал де Салло мав досить широкий програмний діапазон – від статей з фізики, хімії, математики, повідомлень про найновіші відкриття в усіх галузях науки й техніки до критичного розгляду книг і белетристики. Приклад де Салло було підхоплено: по всіх країнах Європи народжувались універсальні й спеціалізовані журнали [див. 4, с. 42].

Щодо часу заснування першого в Україні журналу серед вітчизняних науковців ніколи не було і зараз не має єдності. Так, дослідник історії виникнення журнальної продукції на Україні, М.Романюк, вказує на той факт, що автори “Історії дожовтневої журналістики” первістком української журналістики вважали французький тижневик “Gazette de Leopold” (“Львівська газета”), що видавався 1776 р. у Львові. Цей інформаційний орган подавав вісті з усієї Європи, зокрема з усіх столиць. Проте сам автор вважає, що історію української журналістики не можна відкривати французьким тижневиком. Аргументує це тим, що за кілька десятків років до нього у Львові видавалися польські газети і журнали [див. 5] Незважаючи на те, що це питання було поставлено М.Ясинським [9, с. 43-44] ще у 1923 році, однозначної відповіді не має і сьогодні. Зокрема, дослідники В.Ігнатієнко, та Ю.Тернопільський розпочинають відлік історії преси на східноукраїнських землях з “Украинского вестника” (Харків, 1816), а А.Животко, С.Макарчук та І.Михайлин – з “Харьковского еженедельника” (1812). Сучасна дослідниця Коваль Т.В. вказує на журнал “Украинский вестник”, що видавався у друкарні Харківського університету, як на перший український журнал. Аналізуючи специфіку зародження українських журналів, вона пише, що поява

українських видань була виключно заслугою громадськості України, тоді як періодичні видання, які з'явилися в інших країнах були підпорядковані урядові чи виникли за його підтримкою [2]. Майже всі перші журнали в європейських країнах були науковими, тоді як “Украинский вестник” був виданням громадсько-політичного спрямування, а “Харьковский Демокрит” – журналом сатири і гумору.

На нашу думку, аналіз журнальної продукції Слобожанщини ХІХ ст. дозволить простежити не тільки основні закономірності розвитку журналістики на вітчизняному терені, але й визначити роль журналу у культурі раннього модерну.

Зауважимо, що риси нової модерної епохи на Слобожанщині проступають вже наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ століття. В цей час в регіоні виникли майже одночасно літературно-художні гуртки Г.Ф.Квітки-Основ'яненка, В.Н.Каразіна та О.О.Паліцина, які можна розглядати як прообрази салонів на зразок французьких. Учасники цих інтелектуальних гуртків не лише цікавилися сучасною літературою, філософією, мистецтвом та науками, але й активно сприяли популяризації ідей просвітництва. Найбільш відомим і впливовим був просвітницький гурток, який іноді називають “Попівською академією”. Члени гуртка обговорювали нові видання, твори російських письменників, приймали активну участь у відкритті Харківського університету та у ствердженні й виданні журналів [див. 3, с. 33]. Отже, з відкриттям університету відбувається структурування сукупного глобального простору, в якому активну роль відігравали журнали.

Першим російським літературним журналом, як вже зазначалося вище, не тільки у Харкові, але й на Україні був сатирично-гумористичний журнал “Харьковский демокрит”, який видавався з січня по червень 1816 р. Засновником і видавцем „Харьковского демокрита” був місцевий літератор, В.Г.Маслович (1793-1841). Незважаючи на те, що журнал отримав свою назву під впливом петербургського “Демокриту” (1815 р.), він орієнтувався переважно на місцевого читача, та був першим часописом, який будучи

російськомовним, друкував й українські літературні твори, започаткувавши тим самим традицію, підхоплену пізніше й „Украинским вестником” і „Вестником Европы” та іншими журналами [8, с. 95]. Авторами журналу були місцеві літератори, в їх числі виділялися Г.Ф.Квітка-Основ`яненко, О.О.Палицин, Орест Сомов, І.І.Срезневский, Р.Т.Гонорский. Цілком слушно гадати, що у В.Масловича була можливість залучити до участі у часопису авторів з інших міст, у тому числі й столичних, але він прагнув реалізувати журнал силами харківських авторів. Головною метою видавця було розбудити внутрішній потенціал Слобожанщини, про що він пише в першому номері часопису в замітці „Від видавця”: „За обов`язок особливий уважаю згадати про те, що цей журнал буде наповнюватися лише творами нашого краю. Видавець дозволяє собі поміщати й надруковані п`єси, але тільки ті, автори яких належать нашому краю. По-перше, для того, щоб познайомити віддалених читачів цього журналу (видавець тішить себе сподіваннями, що такі знайдуться) з творами нашими; а по-друге, аби цілком дотриматися назви „Харківський Демокрит” [6, с. 3]. Журнал, за задумом видавців, мав сприяти розвитку науки, культури та літератури, але величезну перевагу склали поетичні жанри. Аналізуючи літературний зміст журналу, О.І.Борзенко визначає що журнал є яскравим свідченням слобожанського патріотизму, та відображає важливі риси просвітницького світобачення: раціоналізм, філософський оптимізм. Головна ідея опублікованих у часописі творів, полягала в утвердженні природності людської моралі, запровадженні в читацьку свідомість просвітницького варіанту народності, самоцінності простонародності, як незіпсутої цивілізацією, ідилічної основи суспільного та індивідуального буття. Утвердження цієї загальної філософської просвітницької концепції здійснювалося в розробці конкретних тем: у викритті хабарництва й продажності суду, духовної обмеженості панівних соціальних станів населення, пристосуванства, кар`єризму. Однак, гумористична направленість журналу рідко мала виразну суспільну адресу, найчастіше торкалася загальної морально-етичної проблематики [1, с. 57].

Велике значення для формування регіонально-культурного типу слобожанина мали такі журнали як „Записки Харьковского университета”, “Украинский вестник”, “Украинский журнал” та журнал „Вера и разум”. В яких знаходимо не лише першодруки професорських праць, але й значну кількість перекладів з філософської проблематики, а також матеріали з історії рідного краю, відомості про тогочасне суспільне життя. На нашу думку, така рубрика як „Смеси”, започаткована на сторінках “Украинского журнала” сприяла досягненню органічної солідарності слобожанського соціуму.

Наприкінці можна зробити висновок, що в добу раннього модерну через періодику розсувається вузький простір аристократичного салону, відбувається популяризація наукового знання, ідеї просвітництва приходять у помешкання так званого третього стану, тим самим знімаються соціальні відмінності та розмивається станова нерівність, адже грамотні стають неформальною елітою, призводить до появи типу масового споживача, який хоче оволодіти вищими досягненнями мистецтва, літератури, науки, навіть, якщо в освітньому та духовному плані він не готовий до цього. Завдяки літературній та видавничій діяльності представників слобідських літературних гуртків та Німецького клубу, які всіляко сприяли просвітництву та освіченості місцевих жителів, прискореними темпами відбувається зміна статусу журналу на Слобожанщині з елітарного і ексклюзивного на продукт масового споживання.

Література

1. Коваль Т.В. Журнали України 1917-1928 р. у фонді нац. Бібліотеки України ім. В.І.Вернадського як історико-книгознавче джерело / Т.В.Коваль / Автореф. Дис.канд. іст. наук: 07.00.08 / Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського НАН України. – К., 1998. – 16 с.
2. Борзенько О.І. „Харківський Демокрит” як феномен українського просвітництва / О.І. Борзенько // Українська періодика: історія і сучасність. – Х., 1998. – 57 с.

3. Радіонова Н.В. Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у ХІХ столітті / Наталія Радіонова / – Суми: ВАТ „СОД”, видавництво „Козацький вал”, 2008. – 320 с.
4. Ткаченко О. Перші журнальні видання у Європі / О.Ткаченко // Бібліотечний вісник. - 1999. - № 5. – С. 42 - 44.
5. Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. Та повідомл. сьомої Всеукр. Наук.-теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2002 р./ За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2002. – 740.
6. Харьковский Демокрит. – 1816. - № 1.
7. Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. Философские фрагменты / Хоркхаймер, Макс; Теодор В. Адорно / Пер. с нем. М. Кузнецова. М. - СПб.: Медиум, Ювента, 1997. - 312 с.
8. Шевченко П.Я. „Харьковский демокрит” / П.Я.Шевченко // Радянське літературо-знавство. – 1957. - № 4. – С. 10 – 16.
9. Ясинський М. До питання про початок української преси / М.Ясинський // Бібліологічні вісті. – 1923. – Ч. 4. – С. 43- 44.

Журнал как феномен культуры раннего модерна на

Слобожанщине

Иващенко О.В.

Статья посвящена исследованию роли журнала в культуре раннего модерна. Особое внимание уделяется изучению эвристических возможностей и творческого потенциала периодических изданий для репрезентации коммуникативного, социокультурного и политического пространства на Слобожанщине. Доказывается, что в эпоху раннего модерна через периодику рассовывается узкое пространство аристократического салона, способствуя появлению массового потребителя.

Ключевые слова: журнал, ранний модерн, периодические издания, коммуникативное пространство, Слобожанщина.

A magazine is in the salon culture of early modern

Ivaschenko O.

The article is sanctified to research of magazine's role in the culture of early modern. The special attention is spared to the study of heuristic possibilities and creative potential of magazines for representation of space of salon culture. Proved, that in the epoch of early modern through periodicals narrow space of aristocratic salon is shoved about, assisting appearance of mass consumer.

Key words: magazine, salon, early modern, magazines, Slobozhanschyna.